

Юрій Макогон,
доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри
«Міжнародна економіка» Донецького
національного університету,
директор Донецької філії Національного
інституту стратегічних досліджень,
завідувач сектору Інституту економіки
промисловості НАН України,
дійсний член АЕН і АТН України

НОВА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

На рубежі ХХ – ХХІ ст. у системі міжнародних відносин спостерігалися досить неоднозначні і суперечливі явища і процеси. Проте, серед тенденцій їхнього розвитку можна виокремити два головних, тісно переплетених і взаємопрониклих потоки міжнародного життя - глобалізацію і регіоналізацію.

З одного боку, розпад двополюсної структури геополітичного устрою світу прискорив і поглибив процес регіоналізації світової політики і міжнародних економічних відносин, що розпочався практично відразу після Другої світової війни. З іншого боку, набирає обертів всебічна інтеграція насамперед країн Заходу - процес набагато більш складний, ніж просто скасування національних кордонів. Відбувається формування суспільства другого рівня стосовно традиційних національних держав. Тенденція до регіонального устрою світового співтовариства була піддана аналізу в політології, у соціології й економічній науці. Через об'єктивні причини найбільш розробленою виявилася економічна проблематика, тоді як для розвитку теорії регіоналізму потрібен оновлений понятійний апарат (ніж той, яким користується до сьогодні класична політична теорія).

У західноєвропейській економічній науці вивчення проблем регіоналізму здійснюється на протязі декількох десятиків років і нерідко - в тісній взаємодії з концепцією федералізму. Найбільш широко ці теорії розповсюдилися у Західній Європі. Різні їхні варіанти поєднує думка про те, що в нинішньому своєму вигляді держава-нація застаріла і, по суті, не має сенсу, тим більше, що більшість сучасних міждержавних кордонів дуже умовні. Найбільшу загрозу для національної держави являє той факт, що крім міждержавного рівня співробітництва, що безупинно розширюється, держави-учасники делегують на наднаціональний рівень усе більш

істотні повноваження. Водночас усі великі владні повноваження передаються на регіональний, місцевий рівень.

Однак, перш, ніж перейти до аналізу вищезазначених питань, необхідно зупинитися на поняттях, якими оперують при розгляді проблем регіоналізму в цілому. У першу чергу - це базове поняття «регіон». У науці існує безліч його визначень. Наприклад, Велика Радянська Енциклопедія, визначає регіон (від латинського «regio» - країна, область) як велику індивідуальну територіальну одиницю (природну, економічну, політичну тощо) [1]. Таке визначення цього поняття дозволяє наповнювати його різним змістом і дає можливість різнобічного підходу до сутності регіону в залежності від інтересу дослідника.

Первісне поняття регіону (Західна Європа, Східна Європа, Східна Азія, Близький Схід і т.д.) наповнювалося головним чином географічним, територіальним змістом. Однак з часом воно все більше починає включати інші фактори: подібність культур, політичну орієнтацію, оборонну взаємодію, морально-ціннісні і релігійні моменти, не говорячи вже про економічну взаємодію і загальні економічні інтереси.

У більш вузькому змісті, одні дослідники визначають регіон як господарсько-економічну спільність (наприклад, російський Волго-Вятський регіон, німецький Рур, американський Середній Захід і т.д.), інші - як географічно-адміністративну одиницю (область – в Україні чи Росії, земля - у Німеччині, штат - у США, і ін.), треті як культурно-історичну область (Поволжя, Північна Росія - у РФ, Нова Англія - у США і т.п.).

У глобальному контексті регіон може бути визначений як група суміжних країн, що являють собою окремі економіко-географічний, або близький за національним складом і культурою, або однотипний за суспільно-політичним устроєм район світу.

Тим часом існує і вузькоспеціалізоване тлумачення поняття «регіон». Так, регіони в аспекті зовнішньоекономічних зв'язків - це структурна частина або підсистема міжнародних економічних відносин, де процес інтернаціоналізації має регіональну основу, реалізовану часом поза існуючими політичними й адміністративно-територіальними кордонами.

Якщо об'єднати усі вищенаведені опінії і спробувати вивести найбільш загальне визначення, то під регіоном слід розуміти область, район, частину країни (систему політичної й адміністративної децентралізації), що відрізняється від інших сукупністю природних або історично сформованих, відносно стійких економіко-географічних та

інших особливостей, що нерідко сполучаються з особливостями національного складу населення.

Простір як і всі об'єкти матеріальної і нематеріальної природи, має свої закономірності розвитку, обумовлені концентрацією економічної діяльності в обмежених ареалах, її поширенням у периферійні райони і дрейфуванням самих центрів у ході економічного розвитку.

Розробка просторових моделей функціонування економіки базується на існуванні універсальної циклічності подій, що управляють виникненням, посиленням і нівелюванням цих контрастів.

Класична теорія розвитку регіональної політики Фрідмана - модель «центр – периферія» - репрезентує економіку як систему взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою зон. У просторі якості економіки, зміни рівня економічного розвитку, техніки, культури, залежать від руху від центральних районів до периферійних.

Це найбільш економічно активні райони з передовими технологіями (місце зародження технологічних і соціальних нововведень) і величезна периферія - середовище їхнього поширення (з невеликою концентрацією населення, що характеризується архаїчністю, відсталістю, можливостями легкої експлуатації з боку центру) - виявляються на всіх рівнях - глобальному, регіональному, державному.

Взаємодія центральних і периферійних районів.

Постійне домінування центру над периферією забезпечується за рахунок постійної інноваційної діяльності: - у центрі найбільш інтенсивні контакти, доступ до інформації. Галузі, що найбільше відповідають статусу центра (наприклад, «старі» галузі промисловості - металургія, трудомісткі виробництва в нових галузях, і деякі невиробничі, наприклад, вузькоспеціалізовані науково-дослідні фундації) витісняються у найближчу, а потім і далеку периферію.

Слід зазначити, що центр і периферія на будь-якому просторовому рівні пов'язані між собою потоками інформації, капіталу, товарів, робочої сили. Поширення нововведень і інформації відбувається на трьох рівнях, схематично позначених на рис. 1:

- 1) від провідних економічних районів до районів периферії;
- 2) від центрів вищого рівня у центри другого порядку;
- 3) з великих міст у прилеглі райони.

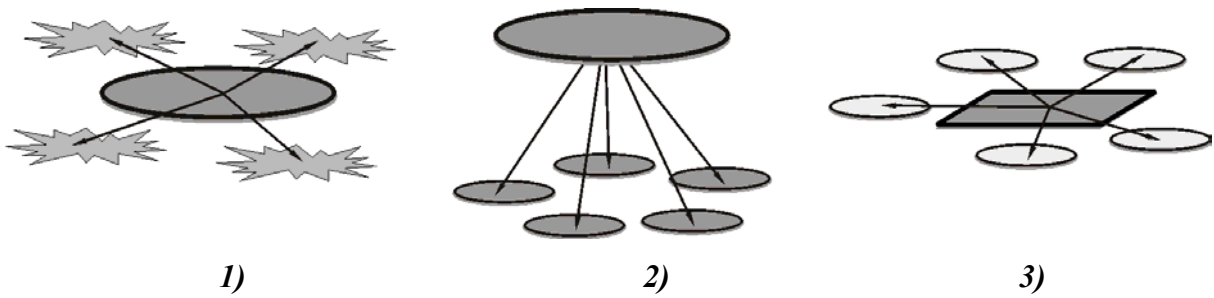

Рис. 1. Взаємодія центру економічних районів і периферії з точки зору потоків засобів виробництва

Радіус зони реалізації ресурсів району, нижня межа якого визначається граничним розміром ринку, а верхня - відстанню, поза якою центральний район уже не може забезпечувати периферію ресурсами (кількість ресурсів скорочується з ростом відстані, тому що збільшуються транспортні витрати) (рис. 2):

Рис.2. Залежність споживання ресурсів центральних районів периферійними районами

Центри більш високого порядку, тобто більшій забезпеченості різними ресурсами, мають широкий набір товарів і послуг, низького порядку (меншого ступеня забезпеченості ресурсами) - менший набір товарів і послуг. Ідеальне розташування центральних районів може бути тільки на нескінченній однорідній рівнині з рівномірним розміщенням ресурсів, однаковими транспортними комунікаціями, рівномірною щільністю і купівельною спроможністю населення. Очевидно, що наявність корисних копалин веде до підвищення щільності населення і зближення центральних місць.

У результаті цих взаємодій, незважаючи на постійне підтягування периферії, розрив між нею і центром зберігається. Контрасти «центр – периферія» надають імпульс виникненню і відтворенню територіальної нерівності, що підсилюється нерівномірністю економічного росту.

Центр і периферія світового господарства

Географічне положення центральної області світового економічного центру змінювалося в ході історичного розвитку. У той час, коли власне світового господарства як системи загальних економічних зв'язків, ще не існувало, у кожному регіоні існував свій локальний економічний центр. З розвитком транспорту і залученням до сфери єдиних товарно-грошових відносин світового простору домінуюче положення у світовій економіці стали займати метрополії, що експлуатували великі колонії.

Західна Європа об'єктивно є основою й історичним центром промислової революції, а значить ініціатором початку індустріалізації. Протягом тривалого періоду європейські колоніальні держави зосереджували основну частину світового економічного потенціалу, упроваджували нові технології і форми організації праці. Розвиток промисловості відбувався як ушир, за рахунок виникнення нових центрів в аграрних районах, так і всередину, за рахунок зміни набору провідних галузей і їхньої реорганізації у старопромислових районах. З метрополій координувався процес освоєння світового простору, контролювалися основні транспортні шляхи. Європа, яка започаткувала сучасну індустріалізацію, перетворювалася на глобальний економічний і політичний центр.

Для проведення регіональної політики на загальнодержавному рівні таке упорядкування має також велике практичне значення, тому що без вирішення цієї проблеми не можна з достатньою повнотою визначити соціально-економічний рівень розвитку територій і прийняти правильне рішення про виділення субвенцій і кредитів, необхідних їм для розвитку. До такого висновку керівництво ЄС прийшло більше десятиліття назад. Держави Євросоюзу накопичили до цього часу багаторічний досвід адміністративно-територіального упорядкування, перш ніж у 1988 році розпочали введення єдиної системи класифікації території. Вона проведена, виходячи з інтересів євросоюзної регіональної політики, яка гостро потребувала точної статистики, що піддається порівняльним оцінкам. Тому саме поняття «регіон» адміністрація ЄС тлумачить не просто як географічно виокремлену частину поверхні землі, а як адміністративно-виокремлену частину даної території (наприклад, країни).

Система єдиної класифікації NUTS (від фр. la nomenclature des unites territoriales statistiques – номенклатура одиниць територіальної статистики) заснована саме на такому підході. Створена для статистичних і фінансових цілей, вона не «скасовує» адміністративно-територіального розподілу в будь-яких країнах Євросоюзу. У ньому

немає однакового, обов'язкового для всіх держав-членів, адміністративного розподілу. Система NUTS служить базою для порівняння рівнів соціально-економічного розвитку. Вона дозволяє оцінювати і порівнювати ефективність регіональної політики різних територій. NUTS поділяє територіальні одиниці ЄС на 5 категорій (рівнів). Три з них – NUTS-1, NUTS-2, NUTS-3 – регіональні, а NUTS-4 і NUTS -5 – місцеві одиниці регіональної статистики.

Пізніше конкуренцію Західній Європі склали США і Японія: на початку ХХ ст. роль світового лідера перейшла до Нью-Йорка, потім - у Тихоокеанський регіон (вісь Лос-Анджелес - Токіо). Моноцентрична система трансформувалася в поліцентричну, причому нові центри, не обтяжені застарілими основними фондами, створеною системою розселення та іншими факторами інерції, стали випереджати Європу.

З 60-х рр. ХХ ст. протистояння економічно розвинутих країн (центр) - країнам, що розвиваються (периферія), одержало назву «Північ-Південь», виходячи з їхнього географічного положення. Центр і периферію відрізняє перевага специфічних процесів: центр експлуатує - периферія експлуатована; у центрі - більш високий рівень заробітної плати і диверсифікована структура економіки, застосування прогресивних технологій у всіх галузях. Світову периферію завжди утворювали бідні відсталі країни, слабо залучені у товарно-грошові відносини зі слабо розвинутим поділом праці і дешевим життям - індикатором низького рівня розвитку. На глобальному рівні функції центру виконує група провідних промислово розвинутих країн, де зароджуються ключові напрямки науково-технічного прогресу, знаходяться головні центри прийняття рішень.

Стосовно них напівпериферією з великою часткою умовності можна вважати країни середньорозвинутого капіталізму (Іспанія, Португалія, Греція, Ірландія) і так звані нові індустріальні країни (Південна Корея, Тайвань, Сингапур та ін.), промисловість яких виросла в 1970-80-і рр. за рахунок трудомістких виробництв, за рівнем і темпами розвитку до них близькі країни Східної Європи, Росія і Китай. Напівпериферія світового господарства поступово розширюється; до неї наближаються Малайзія, Індонезія, Таїланд, Філіппіни з їхньою дешевою працею, а також Кувейт, Ірак, Лівія, Алжир з їх нафтовими капіталами.

У ході економічного розвитку людства - у доіндустріальний, індустріальний і постіндустріальний періоди економічне значення головних структурних підрозділів економіки - частка у ВВП і чисельність зайнятого в них населення знаходилася в постійній динаміці (рис. 3).

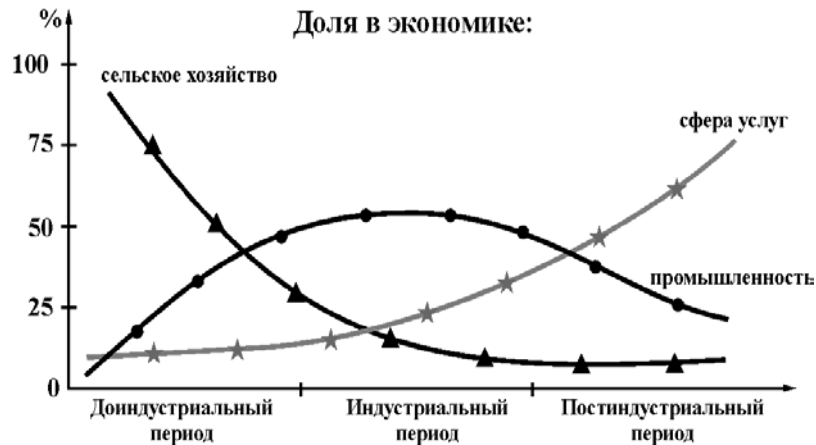

Рис. 3. Динаміка зміни частки пріоритетних видів діяльності у світовій економіці

Частка сільського господарства, яке тривалий період в історії людства відіграло провідну роль в економіці за чисельністю зайнятих і обсягами виробленої продукції, має тенденцію до постійного скорочення. Так, у найбільш економічно розвинутих країнах до кінця XX століття, частка сільського господарства у ВВП скоротилася в США до 2%, у Великобританії до 1%, ФРН і Японії до 3%.

Частка промисловості постійно зростала, досягнувши піку в індустріальний період, під час бурхливого розвитку гірничодобувної промисловості, будівництва нових заводів і фабрик, нарощування виробничих потужностей, росту споживання енергії усіх видів і, як наслідок - різкого загострення екологічних проблем.

Частка сфери послуг в умовах переходу до постіндустріальної, а значить інформаційної моделі економіки розвитку постійно зростає. У структурі послуг на перше місце виходять фінансові, зокрема, банківські послуги, страхові, друге місце належить сфері виникнення і поширення нових знань і інновацій.

Відповідно до статистичних даних ВТО і ЮНКТАД, світовий ринок технологій промисловості в 2003 році оцінювався майже 2660 млрд. доларів США. Найбільший його сегмент - ринок обладнання й устаткування склав майже 2300 млрд. доларів США, ринок ліцензій і патентів і ринок науково-технічних послуг склали, відповідно, майже 77 і 205 млрд. доларів США (рис. 4):

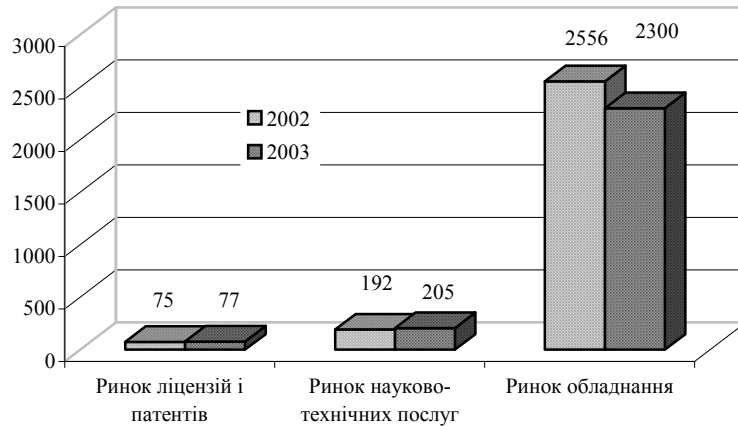

Рис. 4. Динаміка структури світового ринку технологій у 2003 році, млрд. дол.

США

Ринок науково-технічних послуг також має тенденції до зростання. Ріст обсягу цього сегмента світового ринку технологій у 2003 році відносно 2002 р. склав 7%. Провідними експортерами цього ринку в 2003 році були: США - 55,3 млрд. дол. (33%), Великобританія - 35,3 млрд. дол. (21%), Німеччина - 31,7 млрд. дол. (19%), Франція - 21,0 млрд. дол. (12,35%), Японія 19,7 млрд. дол. (11,6%), Італія - 15,7 млрд. дол. (9%) – країни, що є членами ВТО. Треба відзначити високі темпи нарощування експорту науково-технічних послуг Китаєм у 2 рази і Кореєю на 60% відносно 2002 року, що свідчить про ріст конкурентоспроможності науково-технічного потенціалу цих країн на світовому ринку (рис.5).

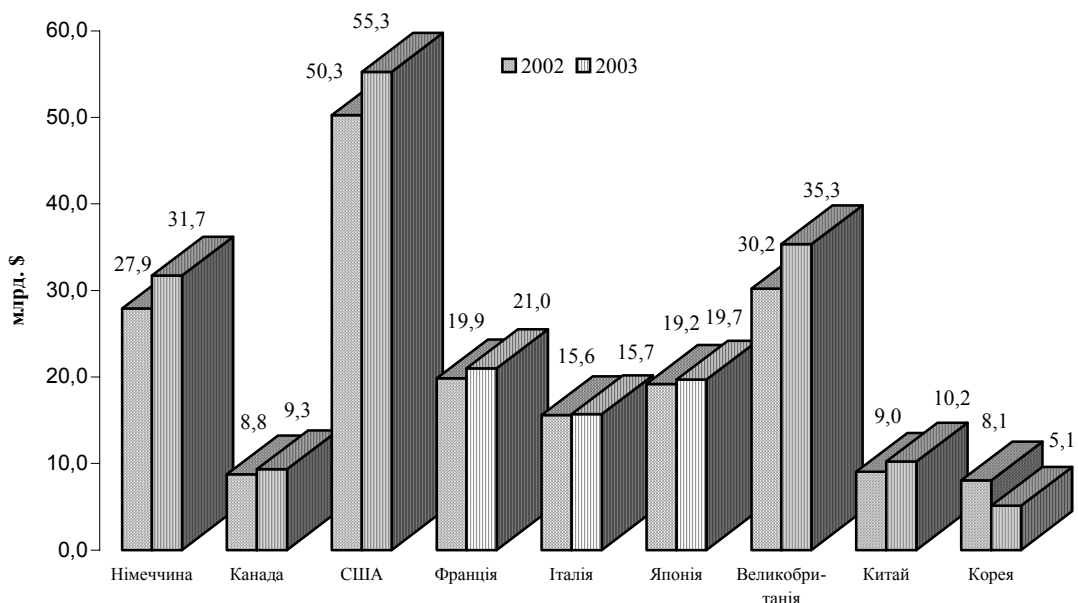

Рис. 5. Провідні експортери науково-технічних послуг за 2002-2003 рік, у млрд. дол.

США

Географічна структура імпорту науково-технічних послуг за цей же період має такий вигляд: США - 35 млрд. дол. (20,6 %), Німеччина - 41,9 млрд. дол. (24,7 %), Японія - 25,5 млрд. дол. (15 %), Італія - 19,7 млрд. дол. (11,6 %), Франція - 18 млрд. дол. (10,6 %), Великобританія - 15,7 млрд. дол. (9,2 %) (рис.6).

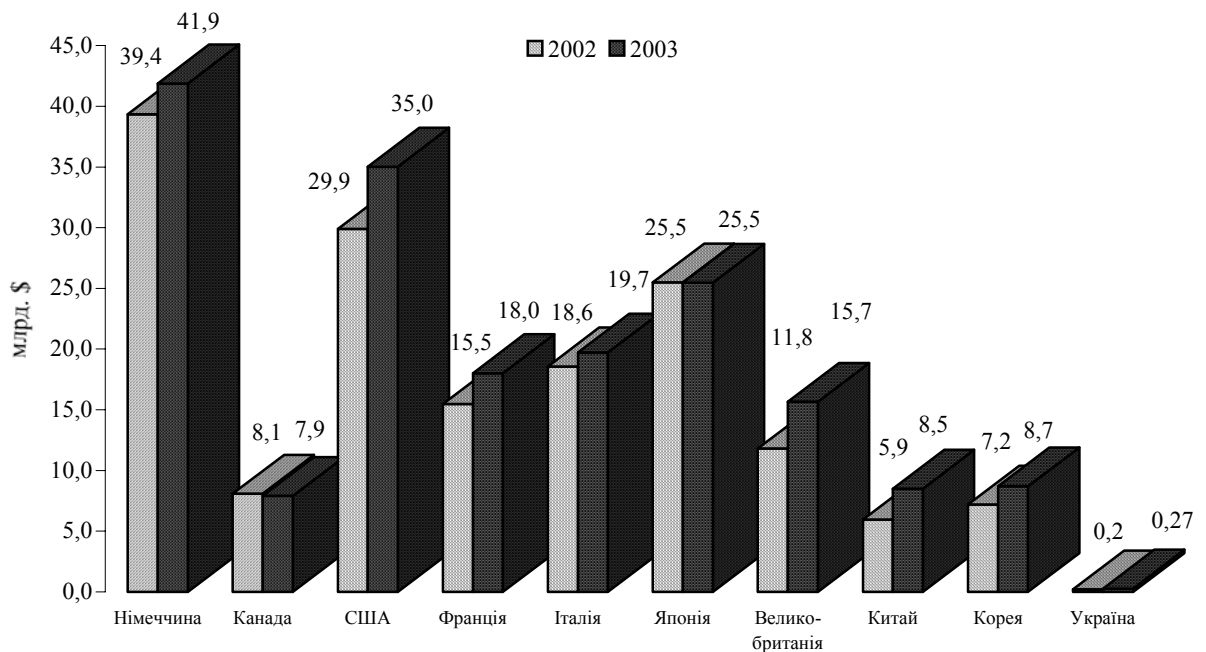

Рис. 6. Провідні імпортери науково-технічних послуг за 2002-2003 рік, млрд. дол.

США

Не дивлячись на успішну співпрацю України в міжнародному концерні «Морський старт», в україно-російських програмах «Дніпро», «Космотрас», пов'язаних з космічною технікою, розробку літаків Ан-140 і Ан-70, проекти в сфері нових технологій, зокрема в напрямку «Нанофізика і нанотехнології» слід констатувати низьке становище України на міжнародній арені.

СНД став спробою інтеграції країн колишнього СРСР, намаганням не допустити повного розпаду старих господарських зв'язків, виявити і зберегти ефективні напрямки співробітництва. Він зміг виконати важливу функцію: призупинив відцентрові тенденції на пострадянському просторі і став основою для формування нових структур економічної і політичної інтеграції окремих його членів.

У рамках відновлення традиційних зв'язків і розширення ринків Росія й інші члени СНД накопичували ресурси і виробляли нові механізми для переходу до більш розвинутих і глибоких форм інтеграції - Євразійського економічного співтовариства (Євразес) і Єдиного економічного простору (ЄЕП).

Загальні культурні і соціальні традиції, збережені контакти й усе ще взаємозалежна інфраструктура об'єктивно підсилюють інтеграційні тенденції, що стають більш вираженими в умовах економічного росту країн-учасниць.

Не можна не згадати і про менш масштабні, але досить важливі у контексті європейських відносин інтеграційні угруповання - такі як Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС) і ГУУАМ. Це організації регіонального співробітництва, що реалізують конкретні проекти, найбільш значимі для даних територій у процесі створення транспортного кільця навколо Чорного моря (рис.7-10).

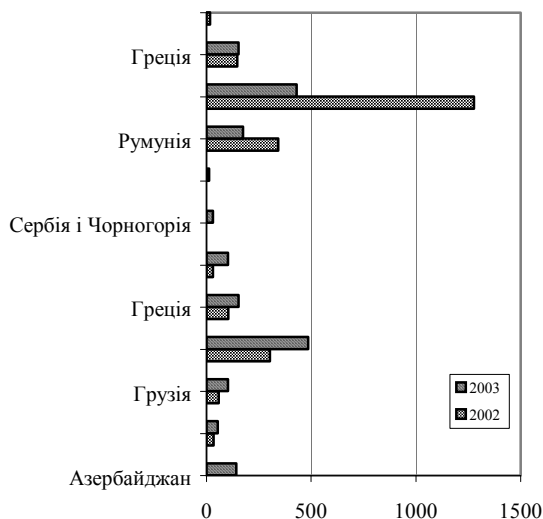

Рис. 7. Географія експорту торговельних операцій України з країнами ЧЕС, млн. дол. США (без РФ, експорт у яку складає 3189 і 4311 млн. дол. у 2002 і 2003 році відповідно)

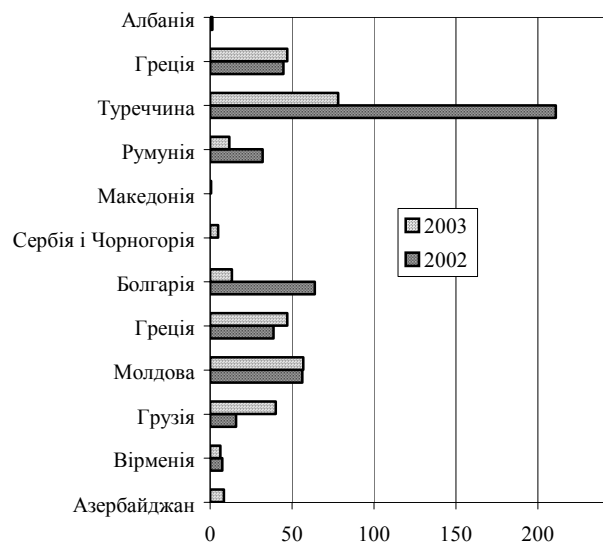

Рис. 8. Географія імпорту торговельних операцій України з країнами ЧЕС, млн. дол. США (без РФ, експорт у яку складає 6317 і 8646 млн. дол. у 2002 і 2003 році відповідно)

Сприяння підприємництву (насамперед малому бізнесові), підготовка кваліфікованих кадрів, поліпшення стану довкілля - найважливіші напрямки діяльності цих організацій. Останнім часом підсилюються і такі аспекти спільної діяльності як

боротьба з організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків і контрабандою зброї.

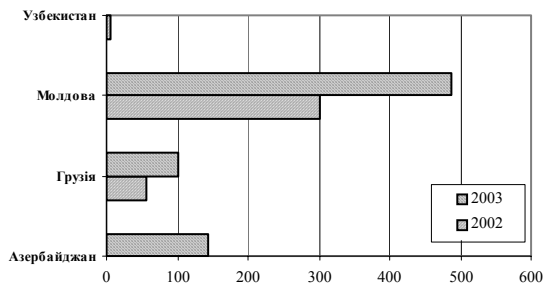

Рис. 9. Географія експорту торговельних операцій України з країнами ГУУАМ

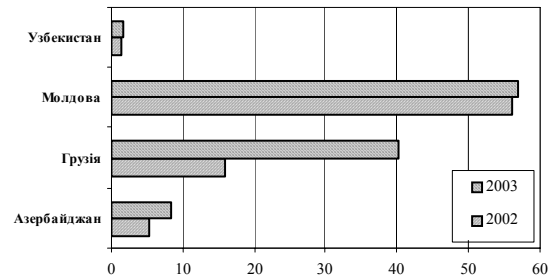

Рис. 10. Географія імпорту торговельних операцій України з країнами ГУУАМ

Діяльність інтеграційних об'єднань - приклад економічної оптимізації і механізм вирішення загальних проблем (від екологічних до інноваційних). Вона також є відповіддю на виклики глобалізації, формою найбільш адекватного пристосування до нових світогосподарських умов.

Тріада світової економіки, у структурі якої знаходяться країни з різним рівнем інтернаціоналізації, трансформується в тріаду системно взаємозалежних національних економік.

Отже, і на стадії глобальної інтернаціоналізації домінуючими залишаються взаємини «національна економіка – транснаціоналізація – регіональна інтеграція» (рис. 11). Це говорить про необхідність перегляду існуючих тенденцій і основних напрямків у формуванні національної регіональної політики.

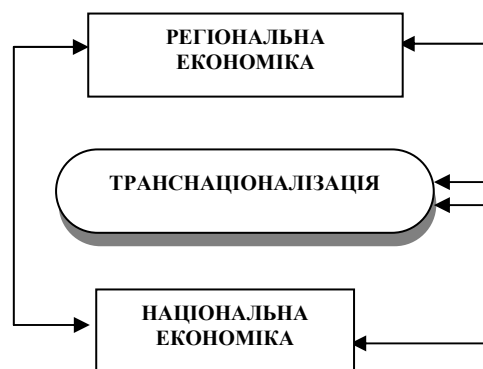

Рис. 11. Детермінанти сучасного світового економічного розвитку

За період ринкових перетворень в Україні відбулися певні позитивні зрушення щодо підвищення ролі регіонів, децентралізації і регіоналізації управління макроекономічними процесами. Разом з тим, потребують вирішення багато економічних, правових, організаційних і соціальних проблем, що є бар'єрами на шляху інтеграції України у світову систему господарювання:

- невідповідність адміністративно-територіального розподілу вимогам ефективного управління регіонами і вимогам, що висуває світова (особливо європейська) практика; нерівномірність економічного розвитку регіонів, що не дозволяє забезпечити достатню економічну базу для розв'язання економічних проблем;

- несформованість комплексного законодавчого забезпечення функціонування місцевого самоврядування, яке б гарантувало реалізацію положень Конституції України, базового закону про місцеве самоврядування і Європейську Хартію про місцеве самоврядування;

- невідповідність бюджетного процесу, сучасної бюджетної системи України, принципів формування державного і місцевого бюджетів практиці розвинутих країн Заходу і конституційним положенням в Україні, що не дозволяє забезпечити необхідну фінансову базу і необхідну мобільність місцевої влади;

- більш низький, ніж у країнах Центральної і Східної Європи, рівень ринкових перетворень, що при входженні прикордонних територій України в регіони транскордонного співробітництва стає певним бар'єром інтеграції і формує переважно торговельну модель їхнього розвитку;

- застарілі організаційні структури управління, що не дозволяють враховувати особливості функціонування недержавного сектора економіки, тенденції демократизації управління, характерні для розвинутих країн Заходу.

Пропонується використовувати новий механізм побудови територіальної системи України на основі побудови так званих територіально-промислових районів. Використання основних положень розробленої гравітаційної моделі інтеграційних процесів (яка у даний момент знаходиться в стадії розробки автором спільно з д.е.н., професором Філіпенком О.С. і с.н.с. Інституту економіки промисловості НАН України Медведкіним Т.С.), дає можливість оцінити з кількісної точки зору взаємодію економічних регіонів як усередині держави, так і в умовах транскордонного співробітництва, представити нове бачення регіональної політики в Україні.

Пропонується в більшому ступені делегувати повноваження в сфері здійснення економічної політики як внутрішньої, так і зовнішньої на рівень регіону, у процесі формування бюджетної політики з позицій формування і з позицій розподілу і перерозподілу фінансових потоків. Передбачається використовувати наступні назви і склад територіально-промислових районів:

1. **Схід**, зосереджує і розвиває базові галузі промисловості, такі як хімічна галузь, машинобудування, металургійний комплекс за підтримки впровадження нових технологій у сполучну ланку – вугільну галузь, що є стрижнем цього старопромислового регіону (Донецька, Луганська, Запорізька області).
2. **Слобожанщина**, зосереджує і розвиває наукомісткі, високотехнологічні виробництва за рахунок наявної потужної наукової бази, за допомогою функціонування різного роду інноваційних структур, зокрема технологічного парку «Інститут монокристалів», що відповідно до чинного законодавства має преференції в здійсненні інноваційної діяльності (Харківська, Сумська області).
3. **Північ**, передбачає активізацію будівельної галузі, розвиток авіаційного машинобудування, а також плавний перехід до від промислової орієнтації ТІР східних регіонів України до аграрної економіки північних регіонів (м. Київ, Київська, Чернігівська області).
4. **Полісся**, містить потенціал для розвитку екологічного туризму, деревообробної промисловості, посилена роль агропромислового сектора, а також промисловості, пов'язаної з обробкою каменю, зокрема граніту (Волинська, Рівненська, Житомирська області).
5. **Галичина (Захід-Карпати)**, необхідна підтримка туристичного бізнесу, можливі становлення і розвиток хімічної, харчової галузі, а також інфраструктури і комплексів сфери охорони здоров'я й оздоровлення (Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Львівська області).
6. **Поділля**, становлення таких галузей промисловості як швейна, будівельна, продовольча, а також розвиток туристичної сфери. Можливе відновлення машинобудівної галузі (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька області).
7. **Південь**, пріоритетними напрямками розвитку даного району може стати суднобудування, агропромисловий комплекс, принципово нова сфера послуг, яка ще не отримала належного поширення на території України як транзитної держави – послуги логістики. Одночасно має відбуватися збільшення

капіталовкладень у курортно-оздоровчий комплекс (Одеська, Миколаївська, Херсонська області).

8. **Центр**, розвиток сфери високих технологій, а саме аерокосмічної галузі, авіабудування, біотехнологій. Можлива розробка передових технологій для агропромислового комплексу, що можуть одержати поширення за допомогою дифузії інновацій на інші майбутні ТПР (Дніпропетровська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська області);
9. **Автономна Республіка Крим**, можливий розвиток туризму, суднобудування, агропромисловий комплекс (АР Крим).

На даному етапі основною метою розвитку районів є адаптація господарського комплексу до ринкової економіки; більш вузько: економічною метою є адаптація економічної структури до реалій ринкових відносин; соціальною метою – забезпечення достатнього рівня життя населення, соціальний захист незаможних верств населення; екологічною метою – створення сприятливого екологічного середовища життєдіяльності людини.

Задачі розвитку району можна сформулювати в наступний блок:

- створення організаційно-правових основ переходу до ринкових відносин у новому регіональному аспекті;
- формування економічного механізму, що регулює стосунки між усіма суб'єктами господарювання в районі;
- забезпечення комплексного розвитку економіки районів, що передбачає: по-перше, поглиблення приміської спеціалізації підприємств; по-друге, розширений розвиток сфери обслуговування населення; по-третє, ефективне використання природних, сировинних, трудових і матеріальних ресурсів;
- нарощування економічного потенціалу регіону на основі поглиблення переробки продукції, розвиток об'єктів виробничої інфраструктури (насамперед, дорожнього і комунального господарства, зв'язку), розвиток промислового виробництва;
- розвиток підприємництва, фермерських господарств, підсобних промислів;
- формування ринкової інфраструктури.

Головна задача полягає в тому, щоб ужити всіх необхідних заходів для припинення спаду виробництва. Конкретизація сформульованих задач можлива на основі розробки основних напрямків розвитку району на перспективу.

Розробка ефективної регіональної політики передбачає: закладення в основу принципів активізації державного сприяння демократичному саморегулюванню і

управлінню кожним регіоном і забезпечення територіальної недоторканності і єдності країни при її відкритості в економічних відносинах, вступу на взаємовигідних засадах до міждержавних регіональних і світогосподарських структур; з метою гармонізації адміністративно-територіального розділу України здійснення в процесі адміністративної реформи перегляду адміністративно-територіального устрою України в напрямку відповідності об'єктів регіональної політики вимогам, що висуває Рада Європи до регіонів; підсилення фінансово-економічного обґрунтування задекларованих у Конституції прав регіонів і територіальних співтовариств через подальше здійснення реформування бюджетної системи України в напрямку фінансової автономії територіальних спільнот і органів місцевого самоврядування, поступового переходу, за прикладом країн Європи, до перспективного фінансового планування, упровадження поділу місцевих бюджетів на поточний і бюджет інвестицій і розвитку.

***Концепція державної регіональної політики України як крок до інтеграції в
Європейське Співтовариство***

Робота над створенням Концепції державної регіональної політики (ДРП), її широке обговорення в різних громадських колах зайняла ціле десятиліття і завершилася її прийняттям спеціальним Указом Президента України 25 травня 2001 року. За таких обставин, з одного боку, підсилюється необхідність якнайшвидшої реалізації енергійної ДРП, а з іншого, з'являється можливість (насамперед фінансова) її успішного проведення. Це обставина, очевидно, і стала однією з причин активного публічного обговорення Проекту Концепції ДРП, підготовленого робочою групою, яку очолив О.С.Філіпенко – доктор економічних наук, професор, референт Президента України. Зміст Концепції, затверджений Указом Президента України, охоплює численні аспекти розвитку нашої країни на майбутні десятиліття. Ми зупинимося на перевагах її головних положень: на цілях і принципах регіоналізації країни; на оптимізації адміністративно-територіального устрою України і її ролі в соціально-економічному розвитку регіонів; на необхідності реформування міжбюджетних відносин в Україні і створення ефективного фінансового механізму регіонального розвитку.

Аналіз динаміки основних макроекономічних показників розвитку України показує посилення промислової орієнтації експорту національної економіки (рис. 12-13). Таким чином, далі в статті розглядається розвиток експортного потенціалу Донецької області як провідного регіону України.

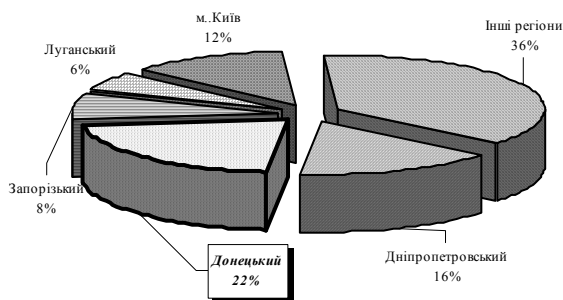

Рис. 12. Обсяг експорту товарів по регіонах України в 2004 р., %

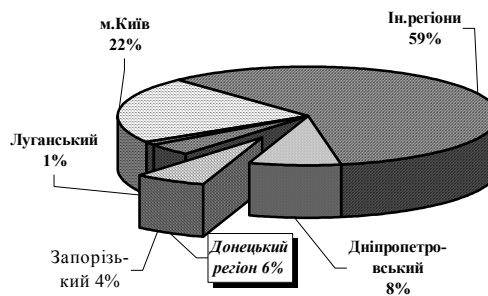

Рис. 13. Обсяг імпорту товарів по регіонах України в 2004 р., %

Зовнішня торгівля Донецької області

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг за 2004 р. склав 10,52 млрд. дол. США (у 2003 р. - 6,46 млрд. дол. США, у 2002 р. склав 4,5 млрд. доларів США), у тому числі експорт – 8,342 млрд. дол. США (у 2003 р. - 5,02 млрд. дол. США, у 2002 р. експорт – 3,5 млрд. доларів США), імпорт – 2,177 млрд. дол. США (у 2003 р. - 1,44 млрд. дол. США, у 2002 р. імпорт – 0,960 млрд. доларів США). Позитивне сальдо – 6,17 млрд. дол. США (у 2003 р. 3,58 млрд. дол. США, у 2002 р. - 2,6 млрд. доларів США).

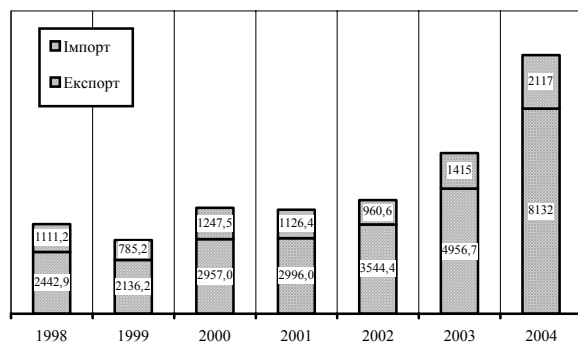

Рис 14. Динаміка зовнішньоторговельного обороту товарів Донецької області, млн. дол. США

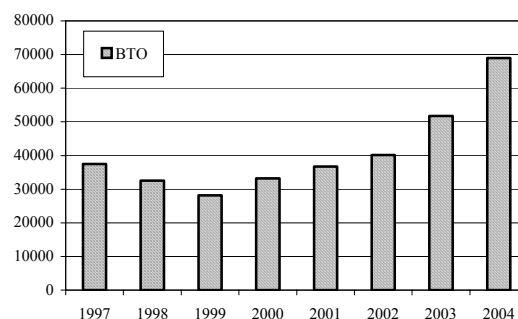

Рис 15. Динаміка зовнішньоторговельного обороту товарів України, млн. дол. США

Експорт товарів здійснювали 858 (у 2003 р. – 864, у 2002 р. – 845) підприємств і організацій, імпорт – 1202 (у 2003 р. – 1260, у 2002 р. – 1254) (рис. 14-21).

Найбільшими експортерами залишаються ВАТ “Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча”, ВАТ “Металургійний комбінат “Азовсталь”, ВАТ “Концерн

“Стирол”, Корпорація “Індустріальний Союз Донбасу”, ВАТ “Єнакіївський металургійний завод”, ВАТ “Донецький металургійний завод”. Вони забезпечили 2/3 експорту області.

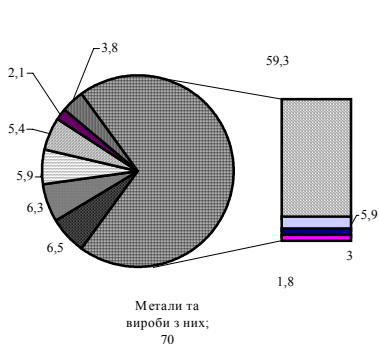

Рис. 16. Структура експорту товарів з Донецької області в 2004 р., %

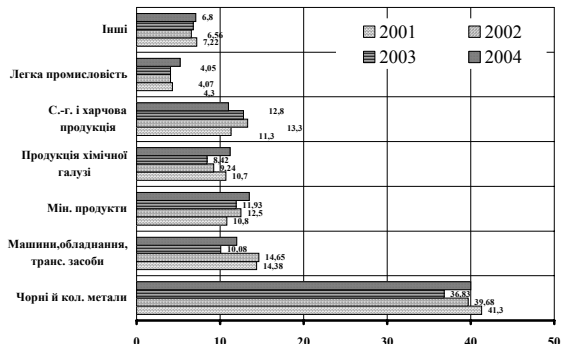

Рис. 17. Структура експорту товарів з України, %

Біля половини імпортних закупівель здійснили 16 підприємств області: ВАТ “Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча”, ВАТ “Концерн “Стирол”, ВАТ “Металургійний комбінат “Азовсталь”, ВАТ “Авдіївський коксохімічний завод”, ВАТ “Азов”, ВАТ “Норд”, ЗАТ “АВК”, ЗАТ “Новокраматорський машинобудівний завод”.

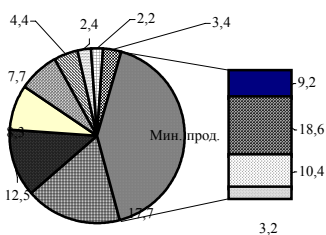

Рис. 18. Структура імпорту товарів у Донецьку область в 2004 р., %

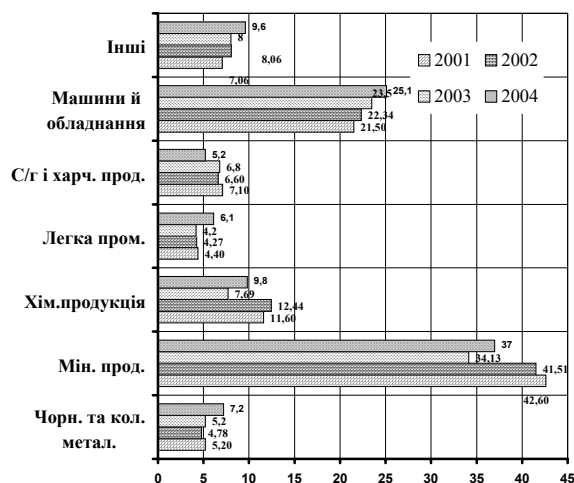

Рис. 19. Структура імпорту товарів в Україну, %

Зовнішньоторговельні операції проводилися з партнерами 204 країн світу.

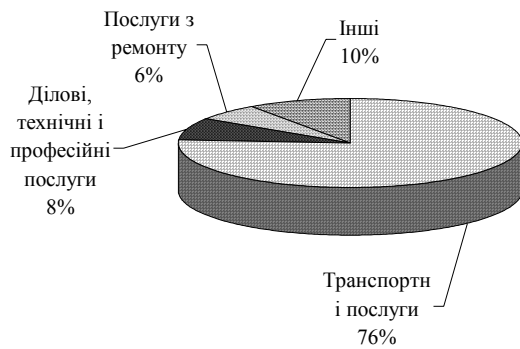

Рис. 20. Діаграма структури експорту послуг України в 2004 р., %

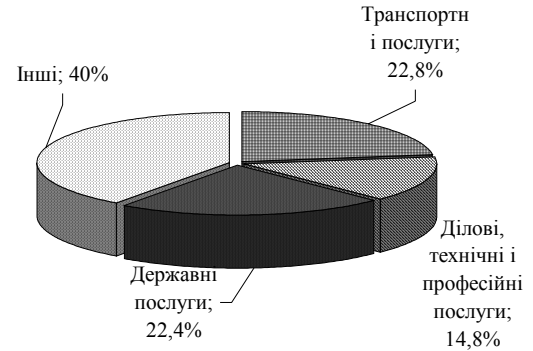

Рис. 21. Діаграма структури імпорту послуг України в 2004 р., %

Частина Донецької області в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій (ПІІ) складала 11,8%. Загальний внесок ПІІ в регіон на 01.01.05 р. становить 493,6 млн. дол., або 92 дол. на одного жителя області (в Україні цей показник дорівнює 140 дол.).

У 2004 р. у Донецькій області сума збільшення прямих іноземних інвестицій склала 59,0 млн. дол. США (у 2003 р. - 43,18 млн. дол. США) (рис. 22-23).

Залучення інвестицій в основному здійснювалося за рахунок внесків у формі рухомого і нерухомого майна – 22,27 млн. дол. США (51,6%) і грошових внесків – 19,81 млн. дол. США (45,9%).

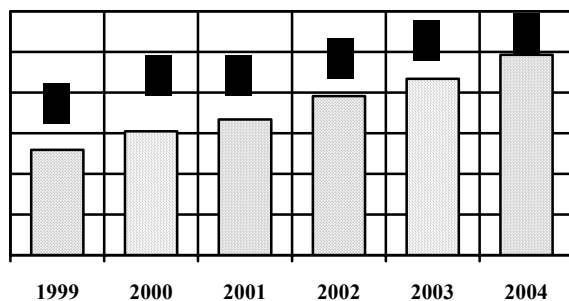

Рис 22. Динаміка прямих іноземних інвестицій у Донецькій області, млн. дол. США

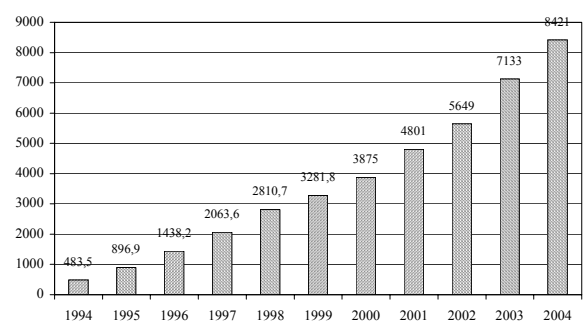

Рис 23. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україні, млн. дол. США

За даними Державного комітету статистики питома вага Донецької області складає майже 50%, що дає можливість використовувати економіку цього регіону в процесі моделювання розвитку економічних процесів на державному рівні при побудові нової системи регіональної політики.

На діаграмі (рис. 24) представлений попередній аналіз розподілу питомих ваг кожного з запропонованих нових територіально-промислових районів за підсумками 2003 року.

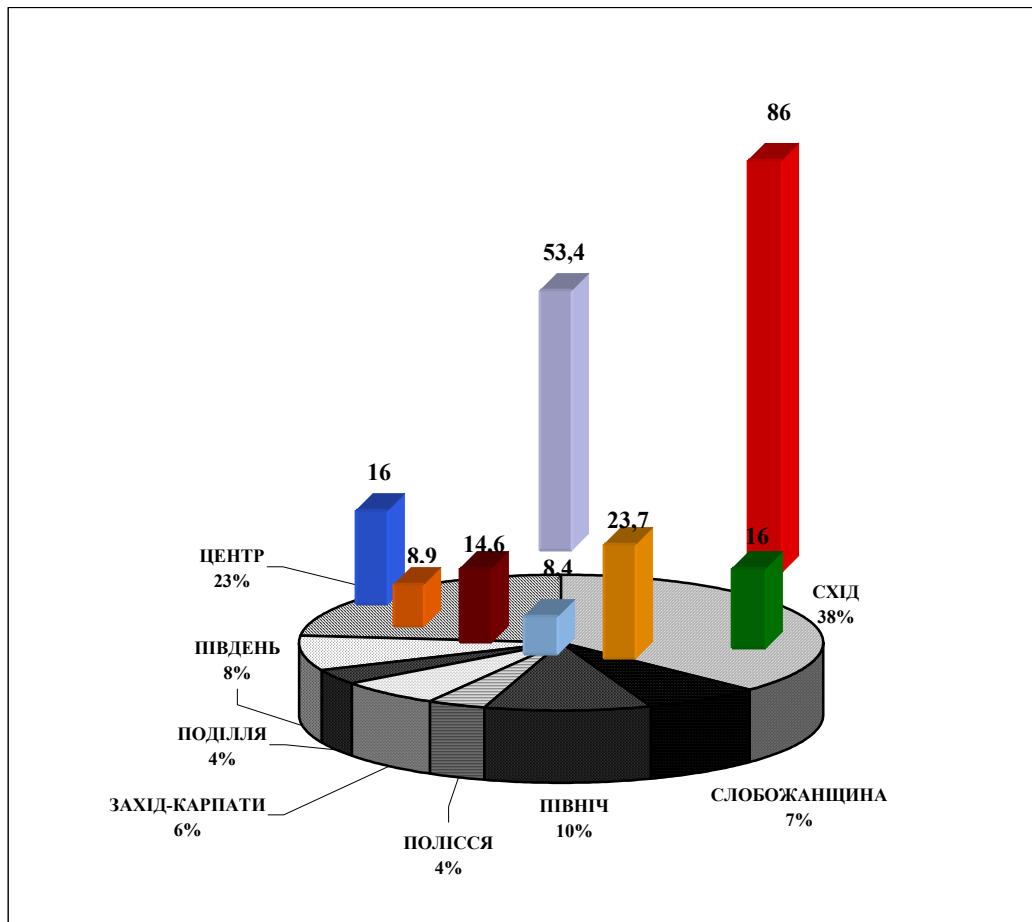

Рис. 24. Обсяг продукції промисловості по ТПР у 2003 р., % і млрд. грн.

Відзначимо, що, з одного боку, регіоналізм, підсилюючи ринкову уніфікацію розвитку національних економік країн – учасниць інтеграційних угруповань, прискорює процес глобалізації. Особливо це виявляється в умовах, коли регіональна економічна інтеграція набуває ознак «континентальної». З іншого боку, регіональні інтереси можуть відволікати країни від діяльності по багатобічних зобов'язаннях, що виходять за межі інтеграційних угруповань, а «закритий» регіоналізм породжує протекціонізм стосовно третіх країн (груп країн).

Транскордонне співробітництво, формування Єврорегіонів і розвиток спеціальних економічних зон

Вивчення світогосподарських зв'язків приводить до висновку про те, що процеси транскордонного співробітництва, що розпочалися у 50-х роках ХХ століття, відіграли істотну роль у реалізації інтеграційних ініціатив у Європі. Не менше значення надається цьому співробітництву і на початку ХХІ століття, особливо у взаєминах Євросоюзу з країнами Східної Європи, включаючи Україну. Це стосується, у тому

числі поживлення й інтенсифікації транскордонного співробітництва з країнами Центральної Європи.

Прикордонне співробітництво різноманітне. Існує чимало дефініцій, що виражають сутність цих відносин. Слід, однак, першочергово виокремити емпіричне і юридичне визначення цього феномену.

Відповідно *перше* характеризує таке співробітництво як будь-які колективні прикордонні взаємини, здійснювані будь-якими суб'єктами регіонального прикордонного співробітництва, що визнано або офіційною владою, або хоча б привселюдно. *Друге*, на відміну від першого – це визначення поняття прикордонного співробітництва, що здійснюється прикордонними регіонами або територіями в найбільш суворому і формальному змісті цього слова. Це транскордонне співробітництво, визнане міжнародним правом як взаємини між сторонами в прикордонних регіонах та інших територіях. Прикордонне співробітництво, в функціональному плані, має належати до ведення регіональної влади й органів місцевого самоврядування зацікавлених у цьому співробітництві держав.

В даний час шість областей України входять до складу трьох єврорегіонів (табл. 4, рис. 25) – це Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька (у складі Карпатського єврорегіону, заснованого у лютому 1993 року), Волинська (у єврорегіоні «Буг», заснованому у вересні 1995 року). Одеська (у єврорегіоні «Нижній Дунай», заснованому у вересні 1998 року). Продовжується робота над створенням єврорегіону «Верхній Прут» за участю Чернівецької області і повітів Румунії і Молдавії.

Таблиця 1. - Прикордонні регіони

№ n/n	Назва регіону України	Назва країни, уздовж державного кордону якої він розташований
1	Вінницька область	Республіка Молдова
2	Волинська область	Польща, Республіка Беларусь
3	Донецька область	Російська Федерація
4	Житомирська область	Республіка Беларусь
5	Закарпатська область	Румунія, Угорщина, Словаччина
6	Київська область	Республіка Беларусь
7	Львівська область	Польща
8	Луганська область	Російська Федерація

9	Одеська область	Румунія, Республіка Молдова
10	Ровенська область	Республіка Беларусь
11	Сумська область	Російська Федерація
12	Харківська область	Російська Федерація
13	Чернігівська область	Республіка Беларусь, Російська Федерація
14	Чернівецька область	Республіка Молдова, Румунія
15	Автономна Республіка Крим	Російська Федерація

Рис.25. Розміщення єврорегіонів по території України

Інтенсивність і рівні прикордонного співробітництва названих єврорегіонів значно відрізняються один від одного. Найбільш «просунутим» з тих, у яких беруть участь області України, є Карпатський єврорегіон – територіально найбільша в Європі міжрегіональна асоціація.

Сучасним процесам міжнародної економічної інтеграції властиві певні особливості, а саме:

- динамізм процесів міжнародної економічної інтеграції в цілому, обумовлений як впливом об'єктивних факторів, так і «ланцюговою» реакцією країн світу на розвиток окремих інтеграційних угруповань;
- нерівномірність розвитку і реалізації форм міжнародної економічної інтеграції, породжена явними відмінностями економічного розвитку країн і регіонів світу;

- розвиток поряд з інтеграційними дезінтеграційних процесів, що мають глибокі корені в історичних, політичних, економічних і соціальних закономірностях світового розвитку.

Таким чином, це дозволяє визначити основні напрямки інтеграції України вже не тільки в рамках європейського континентального ринку, але і з урахуванням розвитку тісних контактів з азіатськими державами (рис. 26).

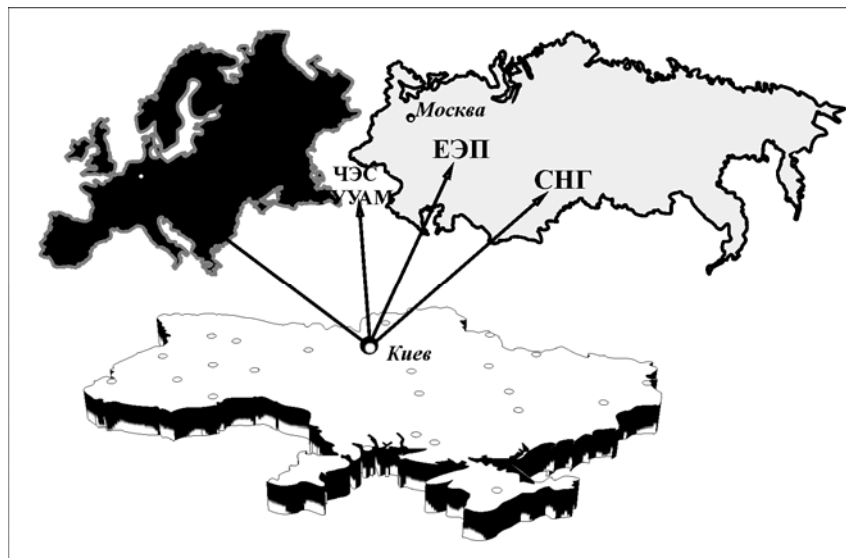

Рис.26. Інтеграційні перспективи України

Отже, на етапі переходу від полісистемності до глобалізму об'єктивно зникне сама наука «міжнародні економічні відносини», теорії інтернаціоналізації в їхньому традиційному розумінні вичерпають себе, тому що держава і національна економіка втратять функцію основного структурного елемента світової економіки. Очевидно, людство отримає «інтеграційне» знання для осмислення нових умов життєдіяльності в цілісному світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Old and New Regionalism. Regionalism and Development. Report of the European Commission and World Bank Seminar. Brussels, 2 June.1997. Luxembourg, 1998, p.85.
2. Смолянский В.Г. Региональные конфликты и пути их преодоления // Вестн. Моск.ун-та. Социология и политика. - 1995. - №3.

3. Вертинская Т.С. Понятие регионов в системе МЭО. // Гуманітарныя і сацыяльныя навукі на зыходзе XX стагоддзя (Зб.наук.арт.). - Мн.,1998. - С.315-321.
4. Newhouse J. Europe's Rising Regionalism // Foreign Affairs. 1997. №1.
5. Бусыгина И. Настоящее и будущее «Европы регионов». // Мировая экономика и международные отношения. - 1993. - №9. - С.78-86.
6. Макарычев А. Федерализм и регионализм: европейские традиции, российские перспективы // Полис. - 1994. - № 5. - С. 152-155.